गुल्मी जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन

मञ्जु पौड्याल
परीक्षा क्रमाङ्क : २८७१०३८९/०७३
त्रि.वि दर्ता नं. : ९-२-२९-५१५-२०१०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि.,कीर्तिपुर

२०७४/2018

प्रतिबद्धतापत्र

प्रस्तुत शोध प्रतिवेदनभित्रका प्राथमिक सामग्री कहीँ कतैबाट साभार गरिएको छैन । द्वितीयक सामग्रीहरूमा सन्दर्भाङ्कन दिएर उपयोगमा ल्याइएको छ । यसका कुनै अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ प्रस्तुत शोधप्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

मञ्जु पौड्याल

(शोधार्थी)

मितिः २०७४/११/२८

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि शोधार्थी मञ्जु पौड्यालले 'गुल्मी जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गर्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा. डा. पारसमणि भण्डारी

(शोधनिर्देशक)

मिति : २०७४/१२/०१

Date: March 15, 2018

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली शिक्षाअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशका निम्ति यस सङ्कायतर्फका छात्रा मञ्जु पौड्यालद्वारा 'गुल्मी जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क.सं.	**नाम**	**दस्तखत**
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२.	सहप्रा. चूडामणि पौडेल (शोध विशेषज्ञ)	....
३.	प्रा. डा. पारसमणि भण्डारी (शोधनिर्देशक)	....

मिति : २०७४/१२/१८

Date: April 01, 2018

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत गुल्मी जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हो । आफ्नो अति व्यस्त समयका बाबजुद पनि मलाई यो शोधकार्यका लागि कुशल निर्देशन र आवश्यक सल्लाह, सुझाव दिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु प्रा.डा.पारसमणि भण्डारीप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधप्रस्तावको शीर्षक स्वीकृत गरी शोधका लागि अवसर प्रदान गर्नुहुने तथा त्यस क्रममा उत्पन्न भएका समस्याहरूलाई समाधान गर्न थप सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु तथा विभागीय प्रमुख प्रा.डा.रामप्रसाद भट्टराईलगायत नेपाली भाषा शिक्षा विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यस्तै मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुऱ्याउन सदैव प्रेम, स्नेह र आशीर्वाद दिएर पूर्ण सहयोग गर्नुहुने पूजनीय बुबा श्री शम्भुप्रसाद पौड्याल र आमा साबित्रा पौड्यालप्रति सदा ऋणी छु । उच्च शिक्षा प्राप्तिमा निरन्तर हौसला प्रदान गर्नुहुने मेरो सम्मानीय दाजु अनिल पौड्याल र भाउजु दिपा पौड्यालप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । मेरो अध्ययनलाई निरन्तर रूपमा अगाडि बढाउने सन्दर्भमा सहयोग, सद्भाव र हौसला प्रदान गर्ने मेरा श्रीमान् तिलकप्रसाद गौतमप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार पर्दा सहयोग गर्ने भाइ अशोक पौड्याल र बहिनी बिन्दु पौड्यालप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

मलाई प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्नका लागि आवश्यक सहयोग प्रदान गर्नुहुने साथीहरू गोमा ज्ञवाली र मुना पौडेल तथा मेरा अन्य साथीहरूप्रति आभारी छु । अनुसन्धानका लागि तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने विद्यलायका प्रधानाध्यापक, विषय शिक्षक तथा सम्पूर्ण विद्यालय परिवारलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा शोधपत्रलाई शुद्धीकरणका साथ टङ्कण गरिदिनुहुने तारा अधिकारीलाई हार्दिक धन्यवाद दिँदै यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभागको मूल्याङ्कन समितिसमक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

मञ्जु पौड्याल

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि.,कीर्तिपुर

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हो । 'गुल्मी जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययनमा आधारित रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यहरू गुल्मी जिल्लाका कक्षा चारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको पहिचान गर्नु, लैङ्गिक पुष्ठभूमिका आधारमा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति पहिल्याउनु, भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेका छन् ।

प्रस्तुत शोधपत्रमा क्षेत्रीय अध्ययन विधिको माध्यमबाट सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ । यसमा श्रुतिलेखनसम्बन्धी दुईवटा प्रश्नहरू निर्माण गरी विद्यार्थीहरूलाई श्रुतिलेखन गराई निर्धारित आधारमा उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरी तथ्याङ्क निकालिएको छ । तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरी तुलनात्मक रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । विश्लेषणलाई वस्तुगत बनाउनका लागि मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशतमा देखाइएको छ । अझ प्रस्ट पार्नका लागि स्तम्भचित्रमा देखाइएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रलाई भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउनका लागि समग्र जनसङ्ख्यालाई नमुना छनोटको प्रयोग गरी जनसङ्ख्या छनोट गरिएको छ । गुल्मी जिल्लाका पाँचवटा सामुदायिक विद्यालयका १०० जना विद्यार्थीहरू लिइएको छ । प्रत्येक विद्यालयबाट २०/२० जनाका दरले ५०/५० जना छात्र/छात्रा रहेका छन् ।

प्रस्तुत अध्ययनका निष्कर्षहरूलाई निम्नानुसार बुँदामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको विश्लेषण गर्दा ६१ भन्दा माथि अङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६२ देखिनुले समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता उच्च देखिन्छ । समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको मध्यमानलाई

आधार मानेर हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ५२ प्रतिशत देखिनुले समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

- छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक रूपमा अध्ययन विश्लेषण गर्दा छात्रतर्फ ६१ भन्दा माथि अङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३१ र छात्रातर्फ ३१ जना देखिनुले छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता सन्तुलनमा रहेको देखिन्छ ।
- नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक रूपमा अध्ययन विश्लेषण गर्दा नेपाली मातृभाषीतर्फ ६१ भन्दा माथि अङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४३ र अन्य मातृभाषीतर्फ १९ जना विद्यार्थीहरू देखिनुले मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।

विषयसूची

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याकथन ३

१.३ अध्ययनको उद्देश्य ४

१.४ अध्ययनको औचित्य ४

१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन ६

१.६ शोधपत्रको रूपरेखा ६

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक परिचय

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ८

२.१.१ पुस्तक समीक्षा ८

२.१.२ शोधकार्यको समीक्षा १०

२.२ सैद्धान्तिक परिचय १६

२.३ श्रुतिलेखनको परिचय १७

२.४ श्रुतिलेखनका प्रकार १९

२.४.१ गहन श्रुति १९

२.४.१.१ अर्थगत गहन श्रुति १९

२.४.१.२ भाषागत गहन श्रुति २०

२.४.२ व्यापक त्रुटि २०

२.५.३ श्रुतिलेखनका कार्यकलापहरू २०

२.४.३.१ ध्वनि विभेदीकरण २१

२.४.३.२ सुन र गर २१

२.४.३.३ वर्ण विभेदीकरण २१

२.४.३.४ वाक्य विभेदीकरण २२

२.४.३.५ श्रुतिबोध २२

२.४.३.६ श्रुतिलेखन २२

२.४.३.७ श्रुति रचना २३

२.४.४ लेखाइ सीप र श्रुतिलेखन २३

२.४.५ श्रुतिलेखन कार्यकलापले भाषिक सीप विकासमा पार्ने प्रभाव २४

२.४.६ श्रुतिलेखन कार्यमा विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिका क्षेत्रहरू २४

२.४.७ श्रुतिलेखन गराउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू २५

२.४.८ श्रुतिलेखनसम्बन्धी कमजोरीको निराकरणका उपायहरू २५

२.४.९ विद्यालय तहमा श्रुतिलेखनको प्रयोजन २६

अध्याय तीन

अध्ययनविधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि २८

३.२ अध्ययन प्रक्रिया २८

३.२.१ जनसङ्ख्या र नमुना छनोट २८

३.२.२ प्रतिनिधि नमुना छनोट २९

३.३ सामग्री सङ्कलनका स्रोत २९

३.३.१ प्राथिमक स्रोत २९

३.३.२ द्वितीयक स्रोत २९

३.४ सामग्री निर्माण ३०

३.५ तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण ३०

अध्याय चार

समग्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको स्थिति

४.१ समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ३२

४.१.१ श्रुतिलेखनका आधारमा ३२

४.१.२ वर्णविन्यासका आधारमा ३३

४.१.३ लेख्यचिह्नका आधारमा ३३
४.२ समग्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ३३
४.३ मध्यमान र मानक विचलनको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ३५

अध्याय पाँच

लैङ्गिकताका आधारमा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन

५.१ छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ३६

५.१.१ श्रुतिलेखन आधारमा ३६

५.१.२ वर्णविन्यासका आधारमा ३६

५.१.३ लेख्यचिह्नका आधारमा ३७

५.२ छात्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ३७

५.३ मध्यमान र मानक विचलनको आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ३९

५.४ छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ४०

५.५ मध्यमान र मानक विचलनको आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ४२

५.६ छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलना ४२

५.७ मध्यमान र मानक विचलनको आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ४४

अध्याय छ

भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन

६.१ नेपाली मातृभाषी र अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ४६

६.१.१ श्रुतिलेखन आधारमा ४६

६.१.२ वर्णविन्यासका आधारमा ४६

६.१.३ लेख्यचिह्नका आधारमा ४७

६.२ नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ४७

६.३ मध्यमान र मानक विचलनको आधारमा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ४९

६.४ अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ५०

६.५ मध्यमान र मानक विचलनको आधारमा अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ५२

६.६ नेपाली मातृभाषी र अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलना ५३

६.७ मध्यमान र मानक विचलनको आधारमा नेपाली मातृभाषी र अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ५४

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१ सारांश ५७
७.२ निष्कर्ष ५८
७.३ उपयोगिता ६०
७.३.१ नीतिगत उपयोगिता ६१
७.३.२ प्रयोगगत उपयोगिता ६१
७.४ भावी अनुसन्धानका शीर्षक ६२
सन्दर्भसामग्री सूची
परिशिष्ट
व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

तालिका नं. १ : समग्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ३३

तालिका नं. २ : मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ३५

तालिका नं. ३ : छात्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ३७

तालिका नं. ४ : मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ३९

तालिका नं. ५ : छात्रा विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ४०

तालिका नं. ६ : मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ४२

तालिका नं. ७ : छात्र र छात्रा विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलना ४३

तालिका नं. ९ : नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ४७

तालिका नं. १० : मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ४९

तालिका नं. ११ : अन्य मातृभाषी विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ५०

तालिका नं. १२ : मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता ५२

तालिका नं. १३ : नेपाली मातृभाषी र अन्य मातृभाषी विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलना ५३

स्तम्भचित्र सूची

स्तम्भचित्र नं. १ : समग्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ३४

स्तम्भचित्र नं. २ : छात्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ३९

स्तम्भचित्र नं. ३ : छात्रा विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ४१

स्तम्भचित्र नं. ४ : छात्र र छात्रा विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलना ४४

स्तम्भचित्र नं. ५ : नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ४९

स्तम्भचित्र नं. ६ : अन्य मातृभाषी विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क ५२

स्तम्भचित्र नं. ७ : नेपाली मातृभाषी र अन्य मातृभाषी विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलना ५४

सङ्क्षिप्त रूप र चिह्नसूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूरा नाम
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपा.शि.	नेपाली शिक्षा
प्रा.डा.	प्राध्यापक डाक्टर
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
%	प्रतिशत
,	अल्पविराम
।	पूर्णविराम
( )	कोष्ठक